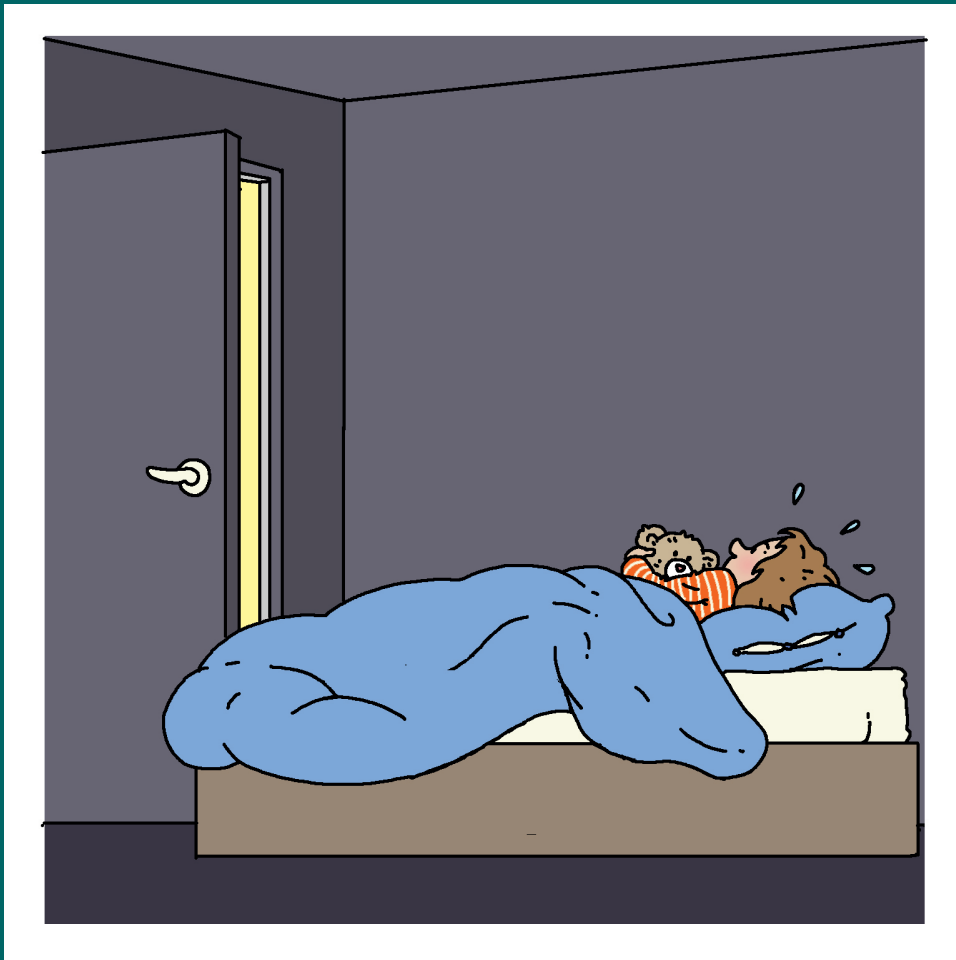

Handreiking: Seksueel misbruik

Inhoud

1. Wat is seksueel misbruik?	4
2. Waarom is het belangrijk hier aandacht aan te besteden in het basisonderwijs?	5
3. Hoe maak je het bespreekbaar?	6
4. Hoe kun je de gevolgen van seksueel misbruik 'signaleren'?	8
5. Hoe moet je hierop reageren?	9
6. Contact met de ouders	11
7. Wat zijn de vervolgstappen?	12
8. Seksueel misbruik en lessen relationele en seksuele vorming	13
9. Aanvullende informatie	14

1. Wat is seksueel misbruik?

Wat is seksueel misbruik?

Er is sprake van seksueel misbruik als een volwassene of een ouder kind seksuele handelingen doet bij een kind en/of een kind dit bij de ander moet doen. Of wanneer dit gebeurt in andere situaties waarbij de pleger misbruik maakt van het leeftijdsverschil of zijn of haar macht. Bij seksueel misbruik is er altijd sprake van ongelijkwaardigheid. Bijvoorbeeld: een volwassene en een kind, een hulpverlener en een cliënt, een docent en een leerling. De meeste plegers van seksueel misbruik zijn bekenden van het slachtoffer.

Vormen van seksueel misbruik

Er bestaan veel verschillende vormen van seksueel misbruik. Het kan bijvoorbeeld gaan om aanraking of verkrachting, of om iemand dwingen naar pornografische beelden te kijken of zich uit te kleden voor een webcam. Het kan eenmalig zijn of veelvuldig voorkomen, online of offline plaatsvinden, in de thuissituatie, op de sportclub of door een onbekende.

Leerlingen in kwetsbare omstandigheden

Iedereen kan slachtoffer worden van seksueel misbruik. Zowel jongens als meisjes, zowel kleuters als oudere leerlingen. Sommige kinderen lopen echter extra risico, bijvoorbeeld als er sprake is van een verstandelijke of lichamelijke beperking. Of als er sprake is van affectieve verwaarlozing of van alcohol- of drugsmisbruik. Ook als een kind al eerder seksueel misbruik of mishandeling heeft meegemaakt, loopt het extra risico.

2. Waarom is het belangrijk hier aandacht aan te besteden in het basisonderwijs?

Omvang en impact

Uit onderzoek blijkt dat 2% van de meisjes en 1% van de jongens seksueel misbruik heeft meegemaakt voor hun 12e jaar. Dat kan voor een kind grote gevolgen hebben. Ze kunnen last krijgen van nare plaatjes in hun hoofd, nachtmerries, prikkelbaarheid, een kort lontje, niet kunnen concentreren, snel schrikken, vermijdingsgedrag, bepaalde dingen die ze niet durven en lichamelijke klachten. Deze klachten kunnen ook hun schoolprestaties negatief beïnvloeden. Maar een kind kan ook het vertrouwen in zichzelf verliezen of zichzelf minderwaardig vinden. Dit lage zelfbeeld dat het kind hieraan overhoudt werkt ook door in het sociale functioneren in de klas en op school.

Statistisch gezien kunnen er dus leerlingen in je klas zitten die dit hebben meegemaakt. Dat is voor leerkrachten een ongemakkelijke realiteit. Als je weet dat een van je leerlingen hiermee te maken krijgt, kun je daar rekening mee houden en het kind helpen.

Signaleren en bespreekbaar maken

Veel kinderen laten niet merken dat ze worden misbruikt. Omdat ze bedreigd worden, bang zijn of zich schamen voor het misbruik. Of omdat ze nog te jong zijn om erover te kunnen vertellen. Als leerkracht heb je een belangrijke rol in het signaleren van misbruik. Daarom is het belangrijk dat je weet waar je op kunt letten. En dat je zorgt dat het onderwerp bespreekbaar is.

Veilige plek

De school is voor kinderen die misbruikt worden vaak een veilige plek. Het is ijn als leerlingen je in vertrouwen durven nemen over leuke en minder leuke dingen die ze meemaken, of over nare dingen die ze meemaken. Uit onderzoek blijkt dat als er in de klas wordt gesproken over leuke en niet-leuke aanrakingen, leuke en niet-leuke geheimen en wensen en grenzen, dat kinderen die nare dingen hebben meegemaakt daar eerder mee naar buiten komen en daar eerder over gaan vertellen.

Het doel van relationele en seksuele vorming, waarvan het bespreken van seksueel misbruik een onderdeel is, is echter niet dat kinderen onthullingen gaan doen over seksueel misbruik. Het doel is om kinderen kennis en vaardigheden mee te geven, ook op dit gebied. Dat leerlingen hierdoor mogelijk onthullingen doen over seksueel misbruik is een mooie bijvangst.

Misbruik stoppen en verwerken

Voor de kinderen die in zo'n situatie gevangen zitten, is het een gouden kans om daar uit te komen en niet meer met dat geheim rond te lopen. En niet meer dat dubbelleven te leiden dat zoveel energie vraagt en ten koste gaat van andere ontwikkelingstaken. Als het je lukt om structureel over deze onderwerpen te praten in de klas, kan dat kinderen over de drempel helpen om met het misbruik naar buiten te komen. Dan kan het misbruik stoppen en het kind met professionele hulp verwerken wat het heeft meegemaakt. Ook kan het kind leren wat normale seksualiteit is en daar informatie over krijgen.

3. Hoe maak je het bespreekbaar?

Praten over seksualiteit

Niet iedereen vindt het makkelijk om over bloot en seksualiteit te praten in de klas. Misschien weet je niet welke woorden je het beste kunt gebruiken, voel je je er ongemakkelijk bij of heb je zelf vervelende dingen meegemaakt. Er zijn verschillende trainingen en lespakketten beschikbaar om je hierbij te helpen. Als jij laat merken dat praten over seksualiteit normaal is en er gewoon bij hoort, kan dat leerlingen helpen om over het misbruik te vertellen.

Mocht je het geven van relationele en seksuele vorming te lastig vinden, bespreek dit dan op school. Mogelijk kan een andere leerkracht deze lessen geven of kan er een gastdocent worden ingeschakeld. Het kan dat je door het bijwonen van die gastlessen beter in staat bent om daarna de lessen zelf te geven.

Schuld en schaamte

Jonge kinderen weten vaak nog niet wat seksueel misbruik is. Als ze doorkrijgen dat het niet klopt wat er met hen gebeurt, dat het niet normaal is, is het vaak al te laat. Ze hebben het gevoel dat ze geen nee meer kunnen zeggen, of ze voelen zich schuldig en medeverantwoordelijk. Ze denken: ik had nee moeten zeggen, weg moeten lopen, niet naar die persoon toe moeten gaan. Ze schamen zich voor wat er gebeurd is en vinden het daarom moeilijk erover te vertellen.

Angst

Kinderen zwijgen ook omdat ze bang zijn voor de gevolgen van de onthulling. Ze zijn bang dat er iets verschrikkelijks gaat gebeuren als ze erover vertellen: met henzelf, met hun familie of met de dader. Soms willen kinderen de dader ook beschermen, bijvoorbeeld als het iemand is die dichtbij hen staat.

Die angsten kunnen ze uit zichzelf hebben, maar ook door dreigementen van de dader. Die kan bijvoorbeeld gezegd hebben: als jij het aan iemand vertelt, moet ik naar de gevangenis, of word jij uit huis geplaatst, zullen papa en mama heel verdrietig zijn, of zal ik je hond iets aandoen.

Kinderen kunnen hierdoor jarenlang verzwijgen wat er gebeurd is, soms tot ze volwassen zijn. Ze proberen het te vergeten, of maken zichzelf wijs dat het niet echt gebeurd is.

Kernboodschappen

Er zijn een aantal belangrijke boodschappen om uit te dragen als het gaat over bloot, seksualiteit, wensen en grenzen. Besteed hier regelmatig aandacht aan en benoem ze expliciet. Zo verlaag je voor kinderen de drempel om jou of een andere volwassene in vertrouwen te nemen.

Je lijf is van jou

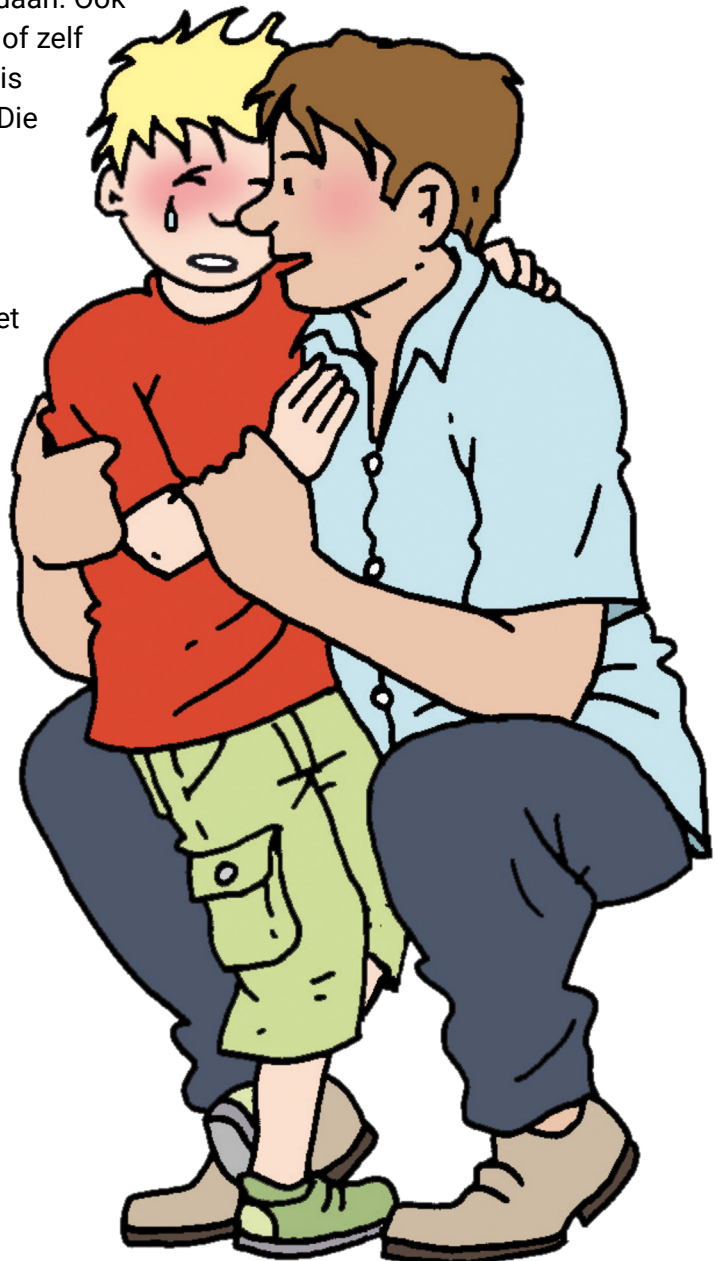
Volwassenen en grote kinderen mogen nooit zomaar aan het lijf van een kind zitten op een manier die het kind niet prettig vindt. Dat is verboden. Iedereen is de baas over het eigen lijf.

Nooit de schuld van het kind

Als een ander iets doet wat het kind niet prettig vindt, is dat nooit de schuld van het kind zelf. Het kind heeft niks verkeerd gedaan. Ook niet als die het heeft laten gebeuren of zelf naar die persoon toe is gegaan. Het is altijd de schuld van de volwassene. Die heeft iets gedaan wat niet mag.

Hulp

Laat weten dat een kind die iets vervelends heeft meegemaakt dit niet alleen hoeft op te lossen. Dat het hulp kan krijgen. Dat er leuke en niet-leuke geheimen bestaan, en dat het niet-leuke geheimen altijd aan een volwassene kan vertellen. Aan iemand die ze vertrouwen.

4. Hoe kun je de gevolgen van seksueel misbruik 'signaleren'?

Pas op met veronderstellingen

Seksueel misbruik komt voor onder alle lagen van de bevolking en in alle culturen. Denk niet te snel dat het bij een leerling met een bepaalde thuissituatie niet aan de hand kan zijn. Het kan altijd. Aan de andere kant moet je ervoor waken om bij vermoedens niet te snel conclusies te trekken. Wat een logische verklaring voor bepaald gedrag lijkt, hoeft niet per se zo gebeurd te zijn.

Geheim

Kinderen doen hun best om te verbergen wat ze hebben meegemaakt. Een derde van de kinderen vertoont geen enkel signaal. Anderen geven wel signalen af, maar niet de signalen die je zou verwachten. Met alleen een lijstje signalen kom je er daarom niet. Het is belangrijk om te begrijpen hoe misbruik werkt, waarom kinderen er niet over praten en waarom ze hun best doen om het te verbergen.

Afwijkend gedrag

Let vooral op gedrag dat afwijkt. Wat is normaal gedrag voor bijvoorbeeld een kind van zes en wat niet? Zorg dat je op de hoogte bent van de seksuele ontwikkelingsfasen van leerlingen en dat je weet welk gedrag wel of niet schadelijk of zorgwekkend is. Klik [hier](#). Waar je ook op kunt letten is of een leerling zich anders gedraagt dan voorheen.

Waar kan je nog meer op letten?

Het is geen kwestie van afvinken, maar er zijn wel een aantal signalen die er op wijzen dat er iets aan de hand kan zijn:

- concentratieproblemen, achteruitgang in leerprestaties, spijbelen, niet actief deelnemen aan de lessen
- zeer meegaand gedrag, of juist agressief en opstandig gedrag
- neiging tot isoleren, depressieve gevoelens
- geen aansluiting bij de groep
- angstige en emotionele reacties, bijvoorbeeld schrikreactie bij aanraken
- extreem seksueel uitdagend gedrag
- seksueel gedrag dat niet passend is bij de leeftijd

Trek geen overhaaste conclusies, maar probeer, samen met de ouders of verzorgers, uit te zoeken wat de oorzaken van dit gedrag kunnen zijn.

Uitspraken

Als een kind uitspraken doet over seksueel misbruik, dan is dat een duidelijk signaal.

5. Hoe moet je hierop reageren?

Blijf kalm

Een leerling kan jou in vertrouwen nemen en je vertellen over een ervaring met seksueel misbruik. Probeer dan kalm te blijven en niet emotioneel (geschrokken, boos of verontwaardigd) te reageren. Een kind zal heel goed op jouw reactie letten. Hoe kijk je, hoe klinkt je stem? Het is logisch dat er op zo'n moment van alles door je heen gaat. Ook al voel je je niet kalm, doe dan in ieder geval alsof en straal zoveel mogelijk rust uit. Het kan helpen om samen iets te doen tijdens het gesprek, zoals iets opruimen of een stukje wandelen. Dat geeft de leerling de mogelijkheid om weg te kijken en de spanning tussendoor wat te laten zakken.

Luister goed

Probeer goed te luisteren naar wat een kind vertelt. Verwacht geen uitgebreide verhalen, misschien zijn het alleen een paar zinnen. Laat het kind bepalen wat het vertelt en in welk tempo. Stel open vragen: wat wil je vertellen? Of: vertel eens? Stel nooit beschuldigende of suggestieve vragen. Zeg geen lelijke dingen over de dader. Laat merken dat je het gelooft. En benadruk dat het goed is dat de leerling het aan jou vertelt.

Gemengde gevoelens

Laat merken dat het normaal is als een kind in de war is over wat er is gebeurd. Als het kind bang is dat het uitkomt, of als de dader iemand is die het kind lief of aardig vindt. Vertel het kind dat wat er gebeurd is nooit zijn of haar eigen schuld is.

Samen een plan bedenken

Vraag voordat je vervolgstappen neemt of het kind zelf gedachten heeft over hoe het verder moet. Wat zou het kind willen dat er zou gebeuren? Probeer daar vervolgens zoveel mogelijk rekening mee te houden. Maar zeg ook dat jij als volwassene beslissingen moet nemen om goed voor het kind te zorgen. Leg uit dat je met collega's en deskundigen gaat overleggen om het kind zo goed mogelijk te helpen.

Leg uit wat je gaat doen

Beloof het kind geen geheimhouding, maar leg uit wat je met de informatie gaat doen. In sommige (gevaarlijke) situaties is professionele hulp noodzakelijk. Je kan het kind laten weten dat het alles kan vertellen en als er dingen zijn waarvan het niet wil dat iemand anders dat weet, dat het dat mag aangeven. Samen kun je kijken of je dat tussen jullie kan houden. Als dat niet kan, dan kun je samen met het kind kijken hoe je het gaat aanpakken en vertel je hoe het verder gaat. Laat het kind weten dat het er niet alleen voor staat.

Blijf een veilige haven

Ook nadat er professionele hulp is ingeschakeld, kan je als leerkracht een belangrijke rol blijven spelen. Realiseer je dat de school vaak een fijne en veilige plek voor het kind is. Bevestig regelmatig dat het goed is dat ze het hebben verteld en erover kunnen praten. Blijf ook de boodschap herhalen dat het nooit hun eigen schuld is.

Stimuleer therapie

Veel kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, hebben daar last van. Daarom is het belangrijk dat ze worden geholpen bij de verwerking. En dat kan gelukkig ook: er bestaan effectieve traumabehandelingen, zoals EMDR en cognitieve gedragstherapie. Maar vaak willen kinderen geen behandeling. Ze willen het liever proberen te vergeten, in plaats van erover te praten en eraan te denken.

Als leerkracht kun je een kind stimuleren door uit te leggen wat ze aan de therapie kunnen hebben. Dat ze daar leren dat het voorbij is en nooit meer terugkomt. Dat ze leren er rustig aan te denken en erover te praten zonder overspoeld te raken.

Als ze therapie krijgen, vinden kinderen het vaak fijn dat de leerkracht weet wanneer ze daarnaar toe gaan en dat ze er iets over mogen vertellen. Geef complimenten voor de verbetering die je bij ze ziet.

Hoe verwerken kinderen seksueel misbruik?

Als je aan de leerling wilt uitleggen wat verwerking is, kun je een vergelijking maken met een bioscoop. Als het allemaal nog in je hoofd zit en je wilt er niet aan denken of erover praten, dan is het alsof je in de film zit. En dat is helemaal niet fijn. Door de therapie ga je merken dat er steeds meer afstand komt tussen jou en die herinneringen. Dan zit je niet meer in de film, maar in de zaal. Dan kijk je ernaar en denk je: oh ja, dat was ook gebeurd, dat was niet fijn, en het was niet mijn schuld, maar dat hoort ook bij mijn leven, dat heb ik meegemaakt. En hoe verder je komt in therapie, hoe verder je achterin de zaal gaat zitten. Als je klaar bent met de therapie zit je helemaal op de achterste rij en kijk je met een rustig gevoel terug. Dan hoeft je het niet meer weg te drukken, hoeft je niet meer je best te doen om er niet aan te denken. Het is er wel, maar het is ook weggezakt. Het is geweest en het is voorbij.

6. Contact met de ouders

Over misbruik praten met de ouders

Als een leerling je heeft verteld dat het seksueel misbruik heeft meegemaakt, is het belangrijk om dit met de ouders of verzorgers te bespreken. Vertel ze wat je van het kind te horen hebt gekregen, hoe je daar op hebt gereageerd en wat je met de informatie hebt gedaan. Leg ze uit dat het belangrijk is dat ze kalm blijven. Kinderen reguleren hun emoties via hun ouders: ze zullen altijd kijken hoe hun ouders op een situatie reageren. Als het de ouders lukt om kalm te blijven, komt dit het verwerkingsproces van het kind ten goede.

Signalen bespreken met de ouders

Ook als je een vermoeden hebt dat een kind seksueel misbruikt wordt, is het belangrijk om hierover met de ouders of verzorgers in gesprek te gaan. Dat is moeilijker, omdat je dan niet weet wat er precies aan de hand is. Dit kan je samen met de ouders onderzoeken.

Het is belangrijk dat je niemand beschuldigt. Geef zo objectief mogelijk weer wat je hebt gezien of gehoord waardoor je je zorgen maakt. Bijvoorbeeld: ik zie dat het kind seksspelletjes doet met andere kinderen, of vaak sekswoorden gebruikt. Leg uit dat het gedrag dat je ziet niet passend is bij de leeftijd van het kind.

Vraag of ze het gedrag herkennen, en of ze zich ook zorgen maken. Weten zij wat er aan de hand zou kunnen zijn? Spreek af dat je samen een bepaalde periode op het kind gaat letten. Noteer in die periode zorgvuldig wat je ziet of hoort. Daarna kun je de bevindingen naast elkaar leggen en bespreken.

7. Wat zijn de vervolgstappen?

Protocol seksueel misbruik

Heb je een vermoeden dat een kind seksueel misbruikt is, of heeft een leerling jou in vertrouwen genomen hierover, dan is actie op zijn plaats. Wat er dan precies moet gebeuren en wat de verantwoordelijkheid is van de leerkracht of de school, zal per situatie verschillen.

De meeste scholen hebben een protocol hoe te handelen bij seksueel misbruik en hebben een vertrouwenspersoon. In het protocol staat precies vermeld wat er gedaan moet worden.

Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling

Er bestaat ook een landelijk protocol voor professionals die te maken krijgen met seksueel misbruik. Dat is de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling. De meldcode bestaat uit vijf stappen, van signaleren tot het al dan niet doen van een melding bij Veilig Thuis:

1. Breng signalen in kaart. De [kindcheck](#) is onderdeel van deze stap.
2. Overleg met een collega. Raadpleeg eventueel [Veilig Thuis](#): het advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling.
3. Ga in gesprek met de betrokkene(n). Bespreek je zorgen zo snel mogelijk met de ouders/verzorgers van het kind. Alleen als jouw veiligheid of die van het kind in gevaar kan komen door een gesprek kan hiervan worden afgezien.
4. Weeg het huiselijk geweld of de kindermishandeling. Maak een inschatting van de aard en ernst van de signalen. Neem bij twijfel altijd contact op met Veilig Thuis.
5. Neem een beslissing. Is melden noodzakelijk? Of is hulp verlenen of organiseren (ook) mogelijk? Als de situatie acuut of structureel onveilig is, doe je een melding bij Veilig Thuis en beslis je samen welke hulp je kunt organiseren.

Vragen en praktische tips over de meldcode

Heb je hulp nodig bij het toepassen van de meldcode? De overheid heeft een toolkit ontwikkeld voor hulpmiddelen en praktische tips. Daarin vind je ook de Meldcode-app voor professionals van verschillende beroepsgroepen. De app helpt je om de 5 stappen van de meldcode te doorlopen.

[Klik hier voor de Toolkit meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling](#)

8. Seksueel misbruik en lessen relationele en seksuele vorming

Zeker voor kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, zijn de lessen relationele en seksuele vorming heel belangrijk. Het is een misvatting dat misbruikte kinderen alles al weten. Juist voor deze kinderen is het belangrijk om te leren hoe normale seksualiteit werkt en om de juiste kennis hierover mee te krijgen.

De neiging van ouders en kinderen is om deze lessen te vermijden, het is belangrijk om daar als leerkracht niet in mee te gaan. Ook hierbij is het belangrijk dat jij als leerkracht de rust en kalmte bewaart. Leg de ouders en leerling uit wat het belang is van deze lessen en maak afspraken met het kind dat het mag aangeven als het te veel wordt. Laat weten dat je er voor de leerling bent tijdens en na de lessen. Je kunt eventueel een teken afspreken met de leerling, dat als het bijvoorbeeld een pen op de hoek van tafel legt je even langskomt om te kijken hoe het gaat. Zorg er ook voor dat de leerling na een les afleiding heeft en zo weer even op adem kan komen.

9. Aanvullende informatie

Voor onderwijsprofessionals

Vlogs Centrum seksueel geweld

Vlogs voor onderwijsprofessionals en ouders over seksueel misbruik.

Dicht bij huis – Hoe steun je een kind na seksueel misbruik?

Ouders/verzorgers, familie en vrienden onderschatten vaak hoe belangrijk zij voor kinderen zijn in de verwerking van misbruik. Wat kun je doen of beter laten in de begeleiding van het kind? Hoe ga je om met het geschonden vertrouwen? Wat doe je met je schuldgevoel, met woede? Moet je aangifte doen of niet? En: wordt het leven ooit weer normaal?

Iva Bicanic en Richard Korver werken dagelijks met misbruikte kinderen en hun ouders. In *Dicht bij huis* delen zij hun ervaringen uit de praktijk.

Websites

- [Veilig Thuis](#)
- www.centrumseksueelgeweld.nl

Voor kinderen

- [#hetisnietjouwschuld](#)
- [Vlogs Centrum seksueel geweld](#)
- Klokhuisaflevering: [Je lijf is van jou](#)
- Animatieserie: [Je lichaam is van jou](#)

Kinderboeken

Nee! Sanderijn van der Doef & Marian Latour, Ploegsma, 2009

Dat is fijn. Melanie Meijer & Iva Bicanic, Uitgeverij SWP, 2008

De baas over je lijf. Melanie Meijer & Iva Bicanic, Niño, 2015

Knuffel heeft zorgen. Katrin Meier, De Vries-Brouwers, 1997

Voor dat geheim ben ik te klein. Ilona Lammertink. Clavis, 2015

Websites

- [Kindertelefoon](#)
- [Centrum seksueel geweld](#)
- [Helpwanted](#)
- [Pubergids](#)

Deze handreiking is een publicatie van Rutgers, Expertisecentrum seksualiteit en Centrum Seksueel Geweld. © Rutgers 2022
Meer informatie over Rutgers vind je op www.rutgers.nl

Tekst en redactie: Rinske Bijl, Iva Bicanic en Elsbeth Reitzema
Illustraties: studio@maclatour.nl
Vormgeving: Milenka Pijl en Sacha Rupert